

Szalai Julia

Az ifjúság életmódja és szabadidős tevékenységei
az időmérleg tükrében

/Az időmérleg-kutatások néhány módszertani problémá-
járól, és a hazai kutatások tanulságairól/

Az utóbbi években hazánkban is igen elterjedt az időmérleg-felvételnek mint speciális szociológiai-módszertani eszköznek az alkalmazása. Tudomásom szerint az első magyar időmérlegek a 60-as évek elején készültek, s --kiegészítve az akkeriban induló széleskörű, reprezentatív-extenzív szociológiai-statistikai kutatásokat-- máig is érvényes, s sek szempontból még kiaknázatlan, hatalmas, ujszerű anyagot halmoztak fel. A 60-as évek végétől mind gyakrabban találkozunk az egy-egy réteget, specifikus társadalmi csoportot, annak helyzetét, problémáit, életmódját feltárni hivatott "intenzív" kutatásokkal, "mély-furásokkal", s párhuzamosan: az egy-egy réteg napi - heti - havi tevékenységeit feltérképező időmérlegekkel.

Az anyag gazdagsága és saját információimnak-ismereteimnek véges volta miatt bízonyos, hogy e szűkre szabott tanulmányban számos fontos kutatási eredményről nem esik majd szó. Inkább arra törekszem, hogy a módszertani sajátosságokat és lehetőségeket mutassam be, s igyekszem majd néhány, a különböző felvételekben a "fiatalok" helyzetét érintő kutatási eredményről számot adni.

Módszertani, szociológiai megfontelések

Az időmérleg-felvétel első pillantásra tulajdenképpen nem más, mint egy --meglehetősen sajátos-- típusa a különböző, szociológiában használatos módszereknek. Hiszen eléggé rögzített technikával készített nap-fényképekről van szó, s az elemzésnek is megvannak a maga kialakult, többé-kevésbé rögzí-

tett szabályai. /Bár hozzá kell tennünk, hogy a módszer alapkövetelményei ugyan valóban rögzítettek, ám a finemabb vonások tekintetében számos variáns létezik, s e variánsok nemcsak egyes formai jegyekben, hanem felhasználásuk, értelmezhetőségük, "mendanivalójuk" kereteiben is különböznek./

Ha azonban közelebbről szemügyre vesszük e módszert, kiderül, hogy --talán éppen a kérdőíves vagy pl. tartalelemzési módszerekkel szembeni relative nagyobb kötöttségből eredően-- már maga a technikai keret is bizonyos szociológiai jegyekkel, tartalmi vonásokkal rendelkezik.

Melyek azok a mögöttes feltevések, amelyeken az időmérleg-technika alapul?

Kiindulópont, hogy az időmérleg-kutatás tulajdonképpen az emberek életmódjának felderítésére szolgáló módszerek egyike. Az élettevékenységek, s ezek keretei mindig igen sokfélék /időbeliek, térbeliek, "társadalmi tér"-beliek; kötöttek és viszonylag szabadon választottak, stb./ Természetesen egyetlen módszer sincs, amely ezt a sokféle keretet, s a keretek szabta lehetőségeken belül folytatott életmódot önmagában képes volna feltárni. Ugy tűnik azonban, hogy az időmérleg e keretek közül az időt téve meg a vizsgálódás középpontjának, új megvilágításban tárja elénk az élet-keretek többi elemét is. Az időmérleg ugyanis az életmódot elsősorban tevékenységeken keresztül közelíti, s ezáltal a mindennapi életnek egy dinamikus vetületét ragadja meg. A dinamikus közelítési mód "aktivizálja" a történések helyszíneit, kapcsolat-rendszerét vagy motivációs rendszerét is, aszerint, hogy az egyes időmérlegek --tul az időbeli egymásutániségen-- milyen kiegészítő információkat igyekeztek még szerezni a mindennapi tevékenységek "tartalmi" vonatkozása-

iról.

Az tehát, hogy az életmódot a mindig változó tevékenységek vizsgálatán keresztül, mezgsásában ragadja meg, minden időmérleg egyik legfőbb, általános jellemzője.

A másik általános, és szociológiailag önmagában is sokat mondó sajátosság, hogy az időmérlegek mindig egy zárt időegység-gel történő gazdálkodást, nevezetesen a nap 24 órájának egyéni felhasználását tükrözik. Ebből következik, hogy bizonyos standardizálást kap az életmód; s a mindenki számára egységesen rendelkezésre álló, elvileg egyenlő hosszúságu időszakot vizsgálva, tulajdonképpen máris a különbségekre, az elvileg egyenlő idő gyakerlatilag nagyon is kü differenciálódó egyéni felhasználására terelődik a figyelem.

A harmadik vonás az időmérleg-technika nyitottsága. Tulajdonképpen egyike a legebjektivebb mérőeszközöknek, hiszen szabad folyást enged minden egyéni életmegnyilvánulásnak -- nem kísérl meg kérdésekkel "mederbe" terelni azt. Ez pedig lehetővé teszi, hogy ismét a differenciákra koncentráljon, s azt kutassa, melyek azok a szabályosságok, amelyek az emberek életében valószínűságesan kötnek, s "biztatás" nélkül is felszínre jutnak.

Erős feltevése az időmérlegeknek /hiszen általában nem hosszabb időszakon át, a háztartásstatisztikákhoz hasonlóan vezetett könyvelésről, hanem csupán egy vagy egynéhány nap mérlegéről van szó/, hogy a kiválasztott napok reprezentálják az egyén mindennapjait, tevékenységei-történései, azok időtartama, időponti tagelása stb. tipikus. Ez a feltevés engedi egyáltalán meg, hogy a hétköznapok vagy pinehőnapok tipikus vonásairól, átlagáról, átlagos beosztásáról, átlagos feikelési időről stb. beszélhessünk. S ugyanez teszi lehetővé, hogy --bizonyos diffe-

renciaió társadalmi jellemzők függvényében-- az egyes társadalmi rétegek /ne pedig egyes individuumok/ időbeosztásáról, időfelhasználásáról képet alkothassunk.

Az előfeltevések rövid ismertetése után lássuk, miről nem szólnak az időmérlegek, milyen kérdések vizsgálatára nem alkalmasak.

Annak ellenére, hogy a tevékenységeken, történéseken keresztül változásában, mozgásában ragadják meg az emberek életmódját, más vonatkozásban ezek a felvételek mégis statikusak, keresztmetszeti, leíró képet adnak. Ha a tevékenységeket mélyebben --puszta előfordulásukon túl "minőségük", tartalmuk szerint is-- akarjuk elemezni, akkor elkerülhetetlenül "történeti" kérdésekbe ütközünk. Számos jelenség magyarázata csak az egyéni életutak sek szílen futó megismerésével adható meg. S belső tartalma szerint kerül más-más megvilágításba, ruházódik fel más-más jelentéssel egyazon tevékenység a motívumok, a meghatározó érvényű szakások, az egyén saját értékelési szempontjainak stb. ismeretében. Ezekről a vonatkozésekről pedig csak nagyon-nagyon korlátozott képet kaphatunk az időmérlegekből.

A nehézségek második forrása magukkal az időmérlegekben szereplő tevékenységekkel kapcsolatos. Első megközelítésben valóban igaz az, hogy az ember hétköznapokat, pihenőnapokat él, de közelebbről vizsgálva a kérdést, kiderül, hogy számos tevékenységének heti, havi, vagy netán fél éves-éves ritmusa van. Ez nemcsak a szabadság alatt folytatott tevékenységekre igaz, bár ez a legkézenfekvőbb példa. De az éves szabadság mindenki szakásos, hétköznapi életében rendkívülinek tekinthető, s ezért külön, másfajta módszerekkel vizsgálandó időszakot jelent. De

a hétköznapinak tekinthető tevékenységek között is számos olyan van, amelynek ritmusa nem napi, s nem is feltétlenül a munkanap-pihenőnap tagolásban különül el. /Sőt, nem egy tevékenységfajta-nál nem is beszélhetünk "ritmusról", inkább szabálytalan, alkalemszerű az, hogy egy-egy nap történései között szerepelnek-e vagy sem./ A nem-napenkénti tevékenységek közé tartozik minde- nek előtt az u.n. kulturális elfoglaltságoknak egy igen jelentős része /mint pl. a színház-, hangverseny- vagy muzeumlátogatás, a zenélés stb./, s tágabban a tipikusan szabadidős foglalatossá- gok közül az emberek többségénél, mondjuk, a szurkolás vagy a kirándulás, de a nem edzés-szerű sportolás számtalan fajtája is gyakran. Még a leginkább kötött rendszerű, -szerkezetű munka- tevékenységek között is találkozunk ilyenekkel, egy-egy termelé- si értekezlet vagy más munka-megbeszélés ideje-napja például általában nem pontos ütemezésben jelentkezik, s ugyanakkor a munkahelyi "életmódnak" mégis részét képezi. Vagy a házimun- kák vonatkozásában: a nagyobb, a háztartás számára történő be- vásárlások, vagy sokszor fontos és "időt rabló" ügyintézésék menetrendjét inkább a szükség, mint bármilyen más szabályosság alakítja. S a példákat lehetne tovább sorolni.

Az ilyen fajta "szabálytalan" tevékenységekről persze a sek időmérleg átlagában kapunk jelzéseket, de általában való- ságos súlyuknál kisebbet; ebben az értelemben is "statikus met- szetnek" kell tehát tekintenünk az időmérleget.

S végül egy, inkább már az elemzés lehetőségeit érintő problémáról. Az időmérlegek információtartalma rendkívül érzé- keny a tevékenységek osztályozására; a klasszifikációs-kódelési munkafázis mikéntje lényegében kijelöli a feldolgozás, az értel- mezés határait. Az életmód belső összefüggéseit az időmérleg

a tevékenységek szerkezetének elemzésén keresztül tárja fel, s ezért, ha a tevékenység-esztályok tulzattan elnagyoltak vagy nem "életszerűen" kapcsolódnak össze egy, vagy különülnek el több esztályba bizonyos tevékenységek, akkor a későbbi korrekciókhoz szinte semmilyen támpontunk nincs. /A kérdőívek kódolásánál, majd feldolgozásánál is érezzük a helyes kódkategóriák megalkotásának fontosságát, de egy-egy kevésbé sikerült kódutasítás-részlet általában nem zavarja meg a feldolgozás egészét, mert az "elveszett" kérdés/ek/ információtartalma más pontokon feltett más kérdések válaszainak értékelésével többnyire --legalább részben-- ellenőrizhető, s ha kell, részlegesen pótelhető. Az időmérlegek esetében azonban ilyen jellegű segéd-kérdéseink nincsenek./

Néhány vizsgálati eredményről

Tudtommal egyetlen olyan magyar időmérleg-felvétel került eddig publikálásra, amely országosan reprezentatív érvénnyel, módot nyújt az ifjúság napi időrendjét, életmód-szerkezetét a felnőtt keresztályekéval való összehasonlításra. Ez pedig a Központi Statisztikai Hivatal által 1963-ban lebonyolított, 12 000 embert érintő vizsgálat volt, melynek eredményei "A nap 24 órája" c. kötetben láttak napvilágot. A felvétel mind a mai napig egyedülálló tekintetben, hogy szorosán kapcsolódott /még a különböző vizsgálati minták kialakításának, a háztartások megválasztásának szintjén is/ két másik, önmagukban is igen széleskörű és sokfelé ágazó információs anyagot kínáló kutatáshoz, s ezáltal hallatlanul sok anyagot ad egy-egy problémakör teljes "körüljárásához", többféle vetületben való elemzéséhez. /Ez a gazdag lehetőség azonban mind a mai napig csak igen kis részben kiaknázott./

Az alap-felvétel a 15 000 háztartásra kiterjedő, a társadalmi rétegződés jelenségeit különböző dimenziókban feltárni hivatott vizsgálat volt, amelynek eredményeit a "Társadalmi rétegződés Magyarországon" című kiadvány foglalja össze. A második, kapcsolódó felvételek során 4 000 háztartásban /az alapminta egy, szintén reprezentatív almintájában/ a kulturális szokásokat, s ezen belül is elsősorban az olvasás szociológiai problémáit kutatták $\times$. /Lásd: a "Mit olvasunk?" c. kötetet/

Az időmérleg-felvétel mintáját a rétegződés-vizsgálatba bevont háztartásokból központilag meghatározott módon kiválasztott egy-egy személy jelentette, mégpedig a 18 és 60 év közötti, nem-tanuló felhőtt népesség. E kereshályok tehát azok, amelyekre nézve az alábbiakban igyekszünk tüzetesebben is bemutatni életmódjaiknak az időmérlegekben is tükröződő hasonlóságait és különbségeit.

Az 1963-as időmérleg-vizsgálatnak a /rendszeres/ keresőkre vonatkozó néhány összefoglaló eredményét mutatja be a 8.-9. oldalán lévő tábla-sorozat. Bár a publikált kötetben szereplő adatok többféle bontásban tárják elének a különböző társadalmi csoportok között mutatkozó különbségeket /igy: a család egy főre jutó havi jövedelme szerint; a háztartásfő munkajelleg-csoportja szerint; a település jellege, a vizsgált napok típusa stb. szerint/, és e különbségek ~~számos~~ nem egy tekintetben élesebbek a következő oldalak tábláiban ábrázoltaknál, a fiatalok és idősebbek napirendje közötti különbségek feltárását tűzve ki célul, itt /a foglalkozási csoport és a nem szükséges figyelembevételével/ az életkor-csoportok közötti eltérésekre korlátozzuk az elemzés körét.

A napi időbeosztás összevont tevékenység-csepertek szerinti szerkezetének alakulása a keresők fő csepertjainál, keresepertek szerint /százalékos megoszlás/

Tevékeny- ség-cse- pertek	Munkások és alkalmazottak						Termelőszövetkezeti tagok					
	18-19	20-29	30-39	40-49	50-60	Ösz- sze- sen	18-19	20-29	30-39	40-49	50-60	Ösz- sze- sen
	é v e s						é v e s					
FÉRFIAK												
Keresőte- vékenység	33	36	36	36	36	36	30	31	31	33	27	30
Saját gaz- daság ellá- tása	1	0	1	1	1	1	2	4	5	5	7	6
Házimunkák	3	3	4	4	4	4	3	4	4	5	6	5
Gyermekek ellátása	0	1	2	1	0	1	-	1	1	1	0	0
Egyéb el- foglaltság	1	1	1	1	1	1	3	1	2	2	2	2
Alvás	33	33	32	33	34	33	32	34	34	34	36	35
Személyi ellátás	10	11	10	11	11	11	12	11	11	11	11	11
Aktivan töltött sza- badidő	18	14	13	12	11	12	16	13	11	8	9	10
Pihenés	1	1	1	1	2	1	2	1	1	1	2	1
Összesen /24 óra/	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

NŐK

Keresőte- vékenység	27	30	31	31	31	31	8	7x	8	8	6	7
Saját gaz- daság el- látása	0	0	0	0	0	0	3	5	6	7	7	7

/tábla folytatása az előző oldalról/

Tevékeny- ség-cse- pertek	Munkások és alkalmazottak						Termelőszövetkezeti tagok					
	18-19	20-29	30-39	40-49	50-60	Össze- sen	18-19	20-29	30- 39	40- 49	50- 60	Össze- sen
	é v e s						é v e s					
/NŐK-folytatás/												
Házimunkák	8	11	13	15	15	13	12	22	24	24	24	23
Gyermekek ellátása	1	3	3	1	1	2	2	6	4	1	2	3
Egyéb el- foglaltság	1	1	1	1	1	1	3	1	2	3	2	2
Alvás	35	33	32	32	33	33	38	37	35	36	38	36
Személyi ellátás	11	10	10	10	10	10	12	10	10	10	10	10
Aktivan töltött szabadidő	17	11	9	9	9	9	22	11	10	10	10	11
Pihenés	0	1	1	1	0	1	-	1	1	1	1	1
Összesen /24 óra/	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

A napirendek e meglehetősen durva strukturáinak összehasonlításakor az első, figyelemreméltó tény az, hogy néhány tevékenység-csepert súlya a nap szerkezetében --nemtől, életkortól, s a foglalkozás jellegétől függetlenül-- viszonylag állandó, míg másoké rendki-
vül érzékenyen változik, éppen e determinánsok függvényében. Az al-
vásidő súlya például sehol sem süllyed 32 % alá, s az előforduló
legrövidebb, illetve leghosszabb alvásidő részaránya között mind-
össze 6 %-nyi különbség mutatkezik /32, ill. 38 %/, az aktivan
töltött szabadidő két szélső pólusa között ugyanakkor a különbség
ennek pontosan kétszerese, 12 % /10, ill. 22%/. Nyilvánvaló, hogy

a rétegek-csepertek között kialakuló különbségek értékelésekor nem tekinthetünk el tehát az egyes tevékenység-csepertek "inherens" jellegétől; aludni --szélsőséges, rendkívüli napoktól eltekintve-- nemigen lehet egy bizonyos, mondjuk, 6 órás minimumnál kevesebbet, s a szabadidő az emberek életében általában a kötött tevékenységek elvégzése után fennmaradó idő -- nagyságát, súlyát tehát inkább a kötöttségek, mint saját, "belső" követelményei szabják meg. Tekintve azonban, hogy a 24 órás keret mégiscsak adott, s a személyi jellegű igények /alvás, étkezés, tisztálkodás/ kielégítése --amely egyuttal mindenütt több, mint 40 %-át köti le a napnak-- meglehetősen stabil, a teljes nap-szerkezetek összehasonlítása, vagy egy-egy tevékenység-csepert súlyának a független változók szerinti emelkedése-csökkenése még e nagy aggregátumokban is érdekes különbségekre hívja fel a figyelmet.

A nap-szerkezetek összehasonlításáról

A kilenc fő-csepertből álló napi tevékenységstruktúrák összehasonlítására igen alkalmasnak látszik az időmérleg-elemzésben gyakran használt szerkezeteltelődési mutató. E mutató a szerkezetek változását az egyes tevékenység-csepertek súly-különbségeire alapozva méri, konkrétan: a két összehasonlítandó struktúra elemei közötti eltérések négyzeteit átlagolva, egyetlen mutatószámmal fejezi ki az eltelődés-változás mértékét. Képlete:

$$T = \sqrt{\frac{\sum (a_i - b_i)^2}{n}}$$

ahol: a_i az egyik struktúra ^{egy-egy} elemei /az egyes tevékenységek %-os súlya a nap egészében/
 b_i az összehasonlításban szereplő másik struktúra egy-egy eleme
 n - az összehasonlításban szereplő struktúrák alkotó elemeinek száma / $\sum i$ /

Mielőtt bemutatnánk az e mutatóval mért szerkezet-változásokat, magának a mutatónak az értékéről, használhatóságáról kell néhány szót szólnunk. Igaz az, hogy a strukturák eltelődését méri, de --éppen "átlag-jellege" miatt-- nem tudja figyelembe venni a különböző tevékenységfajtáknak az előbbieken említett "belső", "szükségszerű" tulajdonságait. Azaz, az alvásidőeltérései éppen olyan sullyal jutnak kifejezésre e mutatóban, mint --mondjuk-- a házimunkavégzés vagy az aktív pihenés különbségei, neha a gyakorlatból tudjuk, hogy az idő-többletek itt és ott egészen más tartalmuk. A másik megjegyzés technikai jellegű: a szerkezeteltelődési mutató értéktartományára --a mutató tulajdonságainál fogva-- igen érzékeny a szerkezetet "alkotó" tételek számára, s igazán csak éppen ilyen nagy aggregátumok összehasonlítására alkalmas /a mutató maximális értéke $\sqrt{2/N}$ -szeresen csökken, s a terjedelemság csökkenése a mutató érzékenységét érinti./ Ezért a napstrukturák finomabb elemzésére alkalmatlan, itt más módszerekkel kell kísérleteznünk. /Ezekre a "tartalmibb" jellegű elemzési módszerekre kísérlek meg néhány javaslatot tenni a tanulmány utolsó részében./ Ugyanakkor --a számítási módszer teljes azonesége miatt-- a különböző mutató-nagyságok jól érzékeltetik azokat a metszeteket, amelyekben az időfelhasználás módjának nagyobb vagy kisebb változásai létrejönnek -- az eltérések főbb dimenzióit.

A szerkezeteltelődési mutató néhány értéke:

a./ Fiatalek és idősek /a két szélső korcsepart/ nap-szerkezete eltéréseinek mértéke /a 18-19 éves, ill. az 50-60 éves korosztályok tevékenység-szerkezetének összehasonlítása/

Munkások és alkalmazottak
Férfiak   Nők

Termelőszövetkezeti tagok
Férfiak   Nők

T-értékek: 2,62   3,86   3,50   5,91

b./ A 30 év alattiak nap-szerkezetének a megfelelő csoport-
átlagoktól való eltérésének mértéke

	Munkások és alkalmazottak		Termelőszövetkezeti tagok	
	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők
T-értékek:	1,15	1,63	1,76	1,63

c./ A 30 év alatti férfiak és nők nap-strukturái eltérésének mértéke

	Munkások és alkalmazottak	Termelőszövetkezeti tagok
T-értékek:	3,33	9,81

d./ A foglalkozási csoportok közötti nap-szerkezet - eltérések mértéke a 30 év alatti férfiaknál, illetve nőknél

	Férfiak	Nők
	Munkás-alkalmazottak -- --TSz-tagok	Munkás-alkalmazottak -- --TSz-tagok
T-értékek:	1,94	8,33

A legérzékenyebb indikátor a nap-szerkezetek közötti különbség a fiatal TSz-tag férfiak és nők között; s ha visszatekintünk a struktúrát elemeiben mutató táblázat-sorra, kiderül, hogy a nők napi időbeosztása valóban igen nagy mértékben különbözik /keresőcsoporttól függetlenül is/ a férfiakétól. A mindennapi tapasztalatekból --számos, másirányú szociológiai kutatás eredményeiből is-- tudjuk, hogy az itt szereplő csoportok közül /élet- és munkafeltételeik viszonylagos közelsége miatt/ a kereső munkás-alkalmazott férfiak és nők hasonlíthatók össze; e két csoport között a keresztályok átlagában a napi tevékenység-szerkezetek eltérésének mértéke: 3,62. A TSz-tagok esetében a nemek közötti munkamegosztás alakulása igen pregnáns, s a hagyományos mintát követi: a kereső tevékenység terhe a férfiakra, míg a házimunkák és a gyermekekről való gondoskodás terhe --közel az előbbivel azonos súllyal-- a nőkre hárul, s ez --a fiataloknál persze más erővel, mint az idősebbeknél, de--

mindenütt kifejezésre jut. Lényegében ez a "komplementáris" jellegű munkamegosztás okozza azt, hogy a nap-szerkezetek ebben a társadalmi csoportban különböznek a legélesebben egymástól. Más oldalról: a nap-strukturák kiegyenlítettebbek a férfiak, mint a nők között. A nőknél lényegesen nagyobbak az eltérések aszerint, hogy a félig-otthonléttel, háztartásvezetéssel társuló falusias életmódot élnek-e /még ha rendszeres munkaviszonyban állnak is a TSz-szel/, vagy pedig a munkások /alkalmazottak/ városias, munkahely és otthon elkülönült kereteiben folytatott életformáját. A két jelenség /t.i. a nem és a foglalkozás-jelleg/ találkozása okozza a második legélesebb különbséget a 30 év alatti munkásnők, illetve TSz-ben dolgozó nők között, s azt is, hogy e különbség többszöröse a megfelelő csoportokba tartozó férfiak ~~köz~~ tevékenységstrukturái közötti eltéréseknek. Végül: az eddig érintettek magyarázzák, hogy a két szélső korcsoport, az egészen fiatalok s az idősebbek nap-strukturái közötti eltérések a nőknél mindenütt élesebbek, mint a férfiaknál, illetve, a TSz-tageknál erősebbek, mint a munkások- és alkalmazottaknál.

Használó eredményekre jutunk egy másfajta, szintén összefoglaló jellegű mutatószám alkalmazásával. E másik mutató azt méri, hogy az egyes fő tevékenységtípusok súlyában mekkora a korcsoportok között mutatkozó különbségek maximális értéke, range-e. Vizsgálataival kimutatható egyfelől az, hogy az életkor függvényében, fiatalok és idősebbek között mely tevékenységek súlya változik a legérzékenyebben, másfelől az is, hogy --a fő tevékenységcsoportok átlagában-- melyik nagy társadalmi csoportban játszik az életkori hovatartozás fontosabb, s melyikében kevésbé fontos szerepet. ~~azxaxaxxtípusu~~

A nap-szerkezetek tevékenységenkénti maximális eltérése /range-e/
a kercespartok között

Tevékeny- ségcseper- tek	Munkások és alkalmazottak		Termelőszövetkezeti tagok	
	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők
Keresőtevé- kenység	3	4	6	2
Saját gazda- ság ellátása	1	0	5	4
Házimunkák	1	7	3	12
Gyermekek el- látása	2	2	1	5
Egyéb elfog- laltság	0	0	2	2
Alvás	2	3	4	3
Személyi el- látás	1	1	1	2
Aktívan töl- tött szabadidő	7	8	8	12
Pihenés	1	1	1	1
A range a te- vékenységek átlagában ^{x/}	2,0	2,9	3,4	4,8

^{x/} Ez a mutató a különböző nap-szerkezetek egészének egymástól való "távolságát" méri. Azt fejezi ki, hogy ha az adott társadalmi csoportban a keresztályok közötti különbségek minden egyes tevékenységnél azonosak volnának, a szerkezetek eltéréseinek mértéke mekkora volna.

Az első típusu vizsgálódással kiderül --s ez várható is--, hogy e nagyon aggregált tevékenységcsoportok közül a szabadidő napenkénti hossza-súlya az, amely /mindkét foglalkozási csoportban és mindkét nemnél/ a legmeredekebben csökken az életkor növekedtével. A legnagyobb mértékű csökkenés a két fiatal kerecsport, a 18-19 éves keresztály és a 20-29 évesek csoportja között következik be, s ez a háztartás-alapítás, a gyermekek megszületése okozta otthoni munkák megnövekedésével magyarázható. Erre utal az a tény is, hogy egyrészt a nőknél --a mai tipikus családi munkamegosztás - szerkezet miatt-- a szabadidő ~~szá~~ súlyának csökkenése még meredekebb, mint a férfiaknál, másrészt az is, hogy mindkét női foglalkozási csoportban a második --az életkor függvényében-- legérzékenyebben reagáló tevékenység-csoport éppen a házimunka.

A tevékenységcsoportok átlagában számított range-mutatók a szerkezeteltelődési mutatóknál elmondottakhoz hasonló tendenciákat jeleznek. A leginkább kiegyenlített a munkás-alkalmazott férfiak napi idő-szerkezete /az átlagos range: $2,0\%$, s a legérzékenyebben változó, a fiatal és idősebb generációk életmódjának legnagyobb eltéréseire mutat a TSz-ben dolgozó asszonyoké / $4,8\%$. A nők életrendje a kerral nagyobb mértékben változik, mint a velük azonos munkamegosztási csoportban tartozó férfiaké, s a nemek közötti különbségek a TSz-ben dolgozóknál élesebbek, mint a munkásoknál-alkalmazottaknál.

Az összefoglaló mutatók közös hibája, hogy kevésbé érzékenyek a mindennapi életmenet finomabb eltéréseinek kimutatására. Az időmérlegekből elvileg kibonthatóak bizonyos életmód-típusok, ehhez azonban a tevékenység-strukturák sokkal árnyaltabb ábrázolására lenne szükség, s arra, hogy kikerülhessük azt a fentebb már

már említett problémát, hogy az összefoglaló mutatók egyenlő súlyal vesznek figyelembe belső, szociológiai lényegük szerint igen eltérő változásokat. Kikerülhető lenne ez, ha az egyes tevékenység-csoportokat külön-külön tennénk elemzés tárgyává, s elkülönítetten figyelnék meg pl. a munka-tevékenységek összetételének alakulását az életkor előrehaladtával /pl. elemeire bontva a munkát, az élet során változatosabbá válik-e vagy sem, s ha igen, melyik társadalmi csoportnál milyen mértékben; mekkora a "kötött", s mekkora a többé-kevésbé az "szabadon választott", az egyén által kialakított-kontrollált elemek súlya s ez hogyan változik, stb./

Ehhez azonban a rendelkezésre álló, publikált anyagok tevékenység-kategóriái túlságosan tágak, aggregáltak, s az ebből adódó nehézségek az elemzés során nem hidalhatók már át.

A szabadidő szerkezetének alakulásáról

A szabadidő vizsgálatakor az időmérleg-módszer vonatkozásában az eddigiektől némileg eltérő problémákkal kell számelnunk.

A nap-szerkezeteken belül is/mint láttuk/, de hosszabb periódus tevékenység-strukturáján belül is a szabadidő az, amely mind hosszában, mind tartalmában a legtöbbet ingadozik, változik. Itt érvényesül talán legkevésbé az --a korábban már említett-- alapkövetelmény, hogy a véletlenszerűen kiválasztott személy felmérésre véletlenszerűen kijelölt napja reprezentatív legyen mind az egyén mindennapi életvitele, mind az általa képviselt társadalmi csoport szakas- és tevékenységrendszere szempontjából. A szabadidős tevékenységek között szerepel talán a legtöbb olyan /a sétától a sporton vagy a zenehallgatáson át a mezei- és színházlátogatásig/, amely alkalmasszerűen történik, az adott napon belüli megléte vagy hiánya többé-kevésbé esetleges. Ugyanakkor feltehető, hogy "nagy társadalmi átlagban", egy-egy csoport, réteg átlagában a meglétek és hiányok ellensúlyozzák egymást, s ezért

a hasonlóságok és különbségek valóban a rétegek-csepertek mindennapi szabadidőtöltési szokásaira jellemző hasonlóságokat-különbségeket takarják. Mégis, a bizonytalanság e téren nagyobb, mint a teljes napi időbeosztások vizsgálatakor volt; éppen ezért, a szabadidő-strukturák elemzésekor-értékelésekor igyekszünk az időmérlegvizsgálatokon túl, más kutatások adataira is támaszkodni.

Lássuk először az 1963-as felvétel adatait, ugyanabban a rendszerben, mint amelyben a teljes nap-szerkezeteket vizsgáltuk:

A szabadidő szerkezetének alakulása a keresők fő csepertjainál,

kerescsepertek szerint /százalékos megoszlás/

Tevékenységek	Munkások és alkalmazottak						Termelőszövetkezeti tagok					
	18-19	20-29	30-39	40-49	50-60	Összesen	18-19	20-29	30-39	40-49	50-60	Összesen
	é v e s						é v e s					
FÉRFIAK												
Olvasás, tanulás	23,9	25,7	27,3	29,0	21,9	27,3	4,7	27,3	31,0	27,3	24,0	25,9
Rádióhallgatás	6,5	8,6	12,1	12,9	18,8	12,1	7,0	12,1	13,8	18,2	20,0	18,5
TV-nézés	8,7	14,3	15,2	12,9	12,5	13,2	2,3	6,1	3,5	4,6	4,0	3,7
Kulturális- és sportrendezvények	10,9	8,6	6,1	3,2	3,1	6,1	23,2	3,0	3,5	4,5	0,0	3,7
Társasélet otthon	19,6	20,0	18,1	19,4	18,8	18,1	39,5	33,3	27,6	31,8	32,0	29,6
Társasélet szórakozóhelyen	15,3	8,6	6,1	6,5	3,1	6,1	14,0	9,1	10,3	4,5	4,0	7,5
Séta, sportolás	4,3	5,7	3,0	3,2	3,1	3,0	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Egyéb kedvtelések	4,3	2,8	3,0	3,2	3,1	3,0	-	3,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Pihenés	6,5	5,7	9,1	9,7	15,6	9,1	9,3	6,1	10,3	9,1	16,0	11,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Összes szabadidő (órában)	4,6	3,5	3,3	3,1	3,2	3,3	4,3	3,3	2,9	2,2	2,5	2,7

/a tábla folytatása az előző oldalról/

Tevékeny- ségek	Munkások és alkalmazottak						Termelőszövetkezeti tagok					
	18- 19	20- 29	30- 39	40- 49	50- 60	Össze- sen	18- 19	20- 29	30- 39	40- 49	50- 60	Összesen
	é v e s						é v e s					

NŐK

Olvasás, tanulás	23,8	25,0	25,0	21,7	20,7	24,0	23,2	14,3	11,5	15,4	11,1	14,3
Rádióhall- gatás	4,8	7,2	8,3	8,7	12,5	8,0	3,8	10,7	19,2	15,4	14,8	14,3
TV-nézés	11,9	21,4	20,8	17,4	16,7	20,0	11,5	27,1	7,7	3,9	3,7	3,6
Kulturális- és sport- rendezvények	11,9	7,2	4,2	4,4	4,2	4,0	11,5	3,6	3,9	3,9	0,0	3,6
Társasélet otthon	19,0	14,3	16,7	21,7	20,8	20,0	25,0	28,6	26,9	26,9	44,5	32,1
Társasélet szórakező- helyen	11,9	7,1	4,2	4,4	4,2	4,0	-	-	3,9	3,8	3,7	3,6
Séta, sper- telés	2,4	3,6	4,2	4,3	4,2	4,0	-	-	0,0	0,0	0,0	0,0
Egyéb kedv- telések	9,5	7,1	8,3	8,7	4,2	8,0	25,0	28,6	19,2	19,2	11,1	17,9
Pihenés	4,8	7,1	8,3	8,7	12,5	8,0	-	7,1	7,7	11,5	11,1	10,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Összes sza- badidő /óránban/	4,2	2,8	2,4	2,3	2,4	2,5	5,2	2,8	2,6	2,8	2,7	2,8

A táblázatokból első pillantásra szembeszökő tény, hogy a szabadidő-szerkezetek --mint ez várható is volt-- "visszintesen" is, ~~RM~~ "függőlegesen" is jóval szórtaabbak a teljes nap-strukturáknál. Másodszer: dominánsak a lakáshez, otthonhoz kötődő szabadidőtöltési formák, neha dominanciájuk mértékében lényeges különbségek mutatkoznak az egyes rétegeken-csoportokon belül, és a csoportok között egyaránt. Bár a tevékenység-csoportok túlságosan aggregáltak ahhoz,

hogy a kimezdulás -- otthonülő életforma különbségeinek vizsgálatához elegendő alapot adnának, mégis, talán figyelemreméltó az alábbi számsor:

A házen kívül töltött idő^x/aránya a szabadidőben /%-ban/

Munkások-alkalmazottak						Termelőszövetkezeti tagok					
18-19	20-29	30-39	40-49	50-60	Összes	18-19	20-29	30-39	40-49	50-60	Összes
évesek						évesek					

FÉRFIAK

30,5	22,9	15,2	12,9	12,2	15,2	37,2	12,1	13,8	9,0	4,0	11,2
------	------	------	------	------	------	------	------	------	-----	-----	------

NŐK

26,2	17,9	12,6	13,1	12,6	12,0	11,5	3,6	7,8	7,7	3,7	7,2
------	------	------	------	------	------	------	-----	-----	-----	-----	-----

^x/A kimezdulást jelentő tevékenységcsoportoknak tekintettük: a kulturális- és sportrendezvények látogatását, a szórakozóhelyen ~~házaánghaz~~ folyó tevékenységeket, valamint a sétát, a sportelást. Ez a csoportosítás csak közelítőleg fedí a teljesen otthonhoz kötött, illetve házen kívül folytatandó tevékenységek körét, hiszen pl. az "elvasás, tanulás" tevékenységei között számos --csak házen kívül végezhető-- elem található, és más oldalról a szórakozóhelyen töltött idő sem jelent minden esetben és feltétlenül valódi kimezdulást.

Mindenekelőtt a munkások-alkalmazottak és a TSz-tagság közötti különbségek szembetűnőek; ezek a különbségek a szabadidőtöltés változatosabbá tételéhez, szabadabb választási alternatívákat kínáló gazdagodásához oly fontos ökológiai feltételek differenciáira, egyenlenségeire hívják fel a figyelmet, s ezekhez az éles egyenlőtlenségekhez képest már másodlagos kérdésként vetődik fel a műveltségbeli különbségekből adódó --szintén súlyos-- problémák sora.

Meglepő viszont a TSz-ben dolgozó egészen fiatal férfiak hallatlan mozgékonyasága, s feltehető, hogy a városba való rendszeres bejárással igyekeznek legalább a maguk számára tágítani a lakóhelyük-falujuk szabta kerlátokat. A házon kívül töltött szabadidő egyéb különbségei /az, hogy az életkerral súlyuk csökken; az, hogy a fiatal, illetve idősebb nők szabadidős tevékenységei között egyaránt kisebb alacsonyabb százalékaránnyal szerepelnek, mint a megfelelő férfi foglalkozási- és kereszetterekben/ valószínűleg ugyanazekben a tényezőkben lelik magyarázatukat, mint amelyeket a férfiak és nők szabadabb ~~választásainak~~ választásainak különbségeiről, illetve a nők --mindenféle szempontból nagyobb-- helyhez kötöttségéről, és az otthoni terhek nem egyenlő jelentőségéről korábban elmondtunk. A munkás-alkalmazottak körében azonban a különbségek kisebbek, mint a TSz-ekben foglalkoztatott férfiak, illetve nők között. Mondottuk fentebb --s ezt a tételt számos másirányú kutatás is bizonyította már--, hogy a napi kötöttségek jellege behatárolja meghatározza /mind tartamában, mind tartalmában/ a szabadidő valóban "szabad" voltát. A nők élete nem vált lényegesen más keretet akkor, amikor a házimunkákat kisebb-nagyobb időre megszakítva, leülnek szomszédasszonyukkal vagy valamelyik rokennal kicsit beszélgetni; s a vasárnapi családi ebédek is a családjukért való munka kontinuitását jelentik a szabadidőben. Az amugyis kevesebb mozgási lehetőséggel rendelkező falusi asszonyok között pedig az ilyen típusú szabadidőtöltési formák teszik ki a rendelkezésükre álló /sokszor szétszabdalt 5-10 percekből összetevődő/ idő negyedét a legfiatalabbaknál, és súlyuk más tevékenységekhez képest közel 50 %-ra nő a dolgozó 50-60 évesek napi kikapcsolódásában. A munkás-alkalmazott asszonyok napi szabadidőtöltései között az otthoni

együttlétek kisebb sullyal szerepelnek /s, neha több lehetőségük s talán több kedvük is van a kimezdulásra/x figyelemreméltó, hogy náluk a helyhezkötöttség az egyszemélyes szabadidőtöltési formák /elsősorban a TV-nézés/ előtérbe kerülésével párosul, ami más, új szempontokból vethet fel problémákat. Talán ez a jelenség a társas keretek /több vizsgálatból ismert/ beszűkülésének egyik megnyilvánulási formáját képviseli^{x/} /és hozzá kell tennünk, hogy a TV-nézés relative magas aránya valószínűleg tetemesen tovább nőtt abban a 10 évben, amely a felvétel lebonyolítása óta eltelt./

A már korábban megismert felépítésű szerkezeteltelődési mutatók a szabadidő-strukturák vonatkozásában a következőképpen alakulnak:

a./ A két szélső korcsoport /fiatalok és idősök/ összehasonlítása

	Munkások és alkalmazottak		Termelőszövetkezeti tagok	
	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők
T-érté- kek:	7,19	4,42	11,94	5,63

b./ A 30 év alattiak és a megfelelő csoport-átlagek összehasonlítása

	Munkások és alkalmazottak		Termelőszövetkezeti tagok	
	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők
T-érté- kek:	2,62	2,57	3,73	5,08

c./ A 30 év alatti férfiak és nők összehasonlítása

	Munkások és alkalmazottak	Termelőszövetkezeti tagok
T-érté- kek:	3,25	9,77

^{x/} Természetesen az adatokban más tényezők is éreztetik hatásukat.

Igy a TV-nézés relative magas aránya a többségükben városi nők szabadidőtöltésében egyuttal háztartásaik jobb felszereltségét is jelenti. Hiszen általában a TV-nézésnek feltétele a TV-vel

~~valak~~ ~~xxxxxxxx~~

d./ A foglalkozási csoportok összehasonlítása a 30 év alattiak
keresőcsoportjában

30 év alatti munkás-alkalmazottak és TSz-tagok
összehasonlítása

	Férfiak	Nők
T-értékek:	6,00	10,02

Ha a fenti értékeket összevetjük a nap-szerkezetek eltéréseit mérő mutatószámokkal, látható, hogy csaknem minden vonatkozásban lényegesen magasabbak /azaz nagyobb differenciákról tanuszkodnak/. Ez más oldalról megerősíti mindazt, amit a szabadidő nagyobb változékonyságáról, más körülmények, a munkabeli kötöttségek, stb. szabta határaitól mondtunk. Figyelmet érdemel azonban az a három eset is, ahol a kétféle struktúra-eltérést mérő mutatók értéke közel azonos. Ezek: a TSz-ben foglalkoztatott asszonyok két szélső keresőcsoportjának szabadidő-szerkezete; és a 30 év alatti férfiak és nők tevékenység-strukturái, mind a munkás-alkalmazottaknál, mind a TSz-tagoknál. Ez a három, közel azonos értékekből álló mutató-páros --ugy vélem-- igazolja azt /még ha nagyon áttételesen és koncentrált formában is/, hogy a szabadidő csak igen kis mértékben lehet szabadon választható idő, s alakulása, tevékenység-szerkezete nemigen képes visszajárni fordítani a kötöttségek megszabta folyamatokat. Láttuk, hogy egész életrendjükben a TSz-ben dolgozó asszonyok különböztek a leginkább egymástól, aszerint, hogy melyik életker-
/lábjegyzet folytatása az előző oldalról/
való rendelkezés. Ez utóbbi tényező jelentőségét látszik alátámasztani az is, hogy a két foglalkozási csoportot összehasonlítva, a munkás-asszonyok szabadidőtöltésében a TV a rádió "revására" hódít nagyobb teret.

csoportba tartoztak, és ez a szabadidőtöltésre is továbbgyűrűzik. A fiatal férfiak és nők életmódbeli különbségei lényegesen kisebbek voltak a munkás-alkalmazottaknál, mint a TSz-ben dolgozóknál. Szabadidőtöltésük szerkezetére ez szinte árnyalatnyi pontossággal ugyanígy igaz.

A szabadidő szerkezetének maximális eltérései tevékenységeiként,
a keresztcsoportok között

Tevékenység-típus	Munkások és alkalmazottak		Termelőszövetkezeti tagok	
	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők
Olvasás, tanulás	7,1	4,3	26,3	22,1
Rádióhallgatás	12,3	7,7	13,0	15,4
TV-nézés	6,5	8,9	3,8	7,8
Kulturális és sportrendezvények	7,8	7,7	23,2	11,5
Társasélet otthon	1,9	7,4	11,9	19,5
Társasélet szórakozóhelyen	12,2	7,7	10,0	3,9
Séta, sportolás	2,7	1,9	0,0	0,0
Egyéb	1,5	5,3	3,0	17,5
Pihenés	9,9	7,7	9,9	11,5
Átlagos range	6,9	6,5	21,2	11,0
A szabadidő hosszának maximális eltérése /óra/	1,5	1,9	2,1	2,6

Az átlagos eltérések mértéke megintcsak a szabadidő-struktúra kevésbé kötött, "előírászerű" jellegéről tanuskedik. S a tevékenységenkénti maximális eltérések is viszonylag kevés szabályes-séget mutatnak, ugyanakkor utalnak a /városi/ munkás-alkalmazotti réteg és a /falusi/ TSz-tagság szabadidőtöltési formáinak igen lényeges /korábban már érintett/ különbségeire /lásd pl. a kulturális rendezvények látogatásáról, látogathatóságáról korábban mondottakat./

Az időmérleg-felvételeket mindig kiegészíti egy, a szokásos szociológiai felvételeknél használatosaknál persze szűkebbre szabott - kis kérdőív, amelyben az időmérlegek elemzéséhez szükséges, s a vizsgálat szempontjából legfontosabbnak ítélt háttér-jellemzőkre /életkor, nem, foglalkozás, családnagyság, jövedelem, bizonyos lakásadatok, stb./ vonatkozó kérdések mellett mind több az olyan kísérlet, hogy az időmérleg keretei egy árnyaltabb, összetettebb életmódkutatás irányában legyenek szélesíthetők. E kérdések egy csoportja bizonyos, a vizsgált csoportoknál különösen fontosnak tűnő tevékenységek rendszerességéről objektív - és szubjektív feltétel-rendszeréről kíván információkat szerezni, másik csoportja pedig egyes tevékenységek végzésének vagy nem-végzésének motivumait, az igényeket és vágyakat a realizálásuk lehetőségeit, vagy gátjait kutatja.

Az ifjúság szabadidőtöltésével kapcsolatosan - véleményem szerint - az utóbbi kérdéstípus érdemel különös figyelmet. Azokra a kérdésekre adott válaszok, hogy ki mit csinál szívesen szabadidejében, mit csinálna, ha szabadideje hosszabb lenne, mit csinálna, ha nem kellene anyagi korlátokkal számolnia, vagy minek érzi hiányát ahhoz, hogy kedve szerint tölthesse idejét. A vágyak és a tények összehasonlítására sok fontos információt adhat:

- a./ az objektív, személyileg adott körülmények tényleges kötőerejéről /családi, kötöttségek, családon belüli jövedelmi helyzet, szokásrendszer/
- b./ az objektív, a tárgyalt környezetet jelentő körülményekről /munkafeltételek, ökológiai feltételek sulya/
- c./ a végzett, vagy végezni vágyott tevékenységek tartalmáról, "minőségéről",
- d./ az igények és tények közötti feszültség "mértékéről".

Az alábbiakban ilyen jellegű adatok bemutatására törekedtem, kiegészíteni próbáltam ezzel azt a képet, amely fiatalok és felnőttek életrendjének, szabadidőtöltési formáinak különbségeiről - hasonlóságairól - pusztán időadatokból kibontakozott.

A hozzájáruló szélesebb körű vizsgálat közül két felmérés adataira támaszkodtam. Az egyik a "Diákéletmód Budapesten" c. kötetben napvilágot látott 1968-as vizsgálat, amelynek során 800 középiskolással összesen 5383 időmérleg készült, s ahol az előbbieken vázolt igény-tény szembesítésre mód nyílt.

A másik vizsgálat a pályakezdő fiatalok munka- és életkörülményeivel foglalkozott, s keretében több, mint 2000 1963-67 között munkábaállt fiatalot kérdeztek meg /lásd: "A fiatalok bekapcsolódása a társadalmi munkamegosztásba"/ Moha-e vizsgálatához nem kapcsolódott időmérleg-felvétel, a szabadidős tevékenységről, a törekvésekről itt kapjuk a legfinomabb, s ezért bemutatásra érdemes képet.

A budapesti középiskolásoknak szánt kérdés formájában /egy lista elemei közül kellett 3 elemet választaniuk/ tették fel a kedvenc szabadidőtöltési formákra vonatkozó kérdést: /lásd a táblát külön lapon/ 1. tábla - 26. oldalon

Bár a zárt kérdés még ha a lista vegyességével igyekszik is az orientálást elkerülni - bezárja a választható tevékenységek körét, mégis figyelemre méltó, hogy a tényleges megvalósulás még a leginkább óhajtott /s a csoportigény rendszerét, normáit is leginkább kifejező/ első néhány helyen szereplő tevékenység esetében is igen kis mértékű. Ugyanakkor az egybeesésekről tanuskodó adatok már némileg biztosabb képet festenek arról, hogy melyek a szabadidőtöltési formák viszonylag stabilabb, s melyek a változékonyabb elemei. Az olvasás, zenehallgatás itt eléggé előkelő helyezést kap, a sportlás, de még a mozi- és TV-nézés is a vártnál kevesebb szer iktatódik a ténylegesen is végzett tevékenységek közé.

A kedvenc szabadidőtöltési formákról - nyitott kérdésre adott válaszukban - a dolgozó fiatalok a következőképpen nyilatkoztak: /2. tábla/ 27. oldalon

Érdemes először is szemügyre vennünk azokat a tevékenységstípusokat, ahol a két nem közötti eltérések kimagaslóan nagyok. Ilyen mindenekelőtt néhány, az otthonlét igenléséhez tartozó tevékenység, az olvasás, a ház körüli munkák /varrás, kézimunka, ill. barkácsolás/ fordított előjellel a sportlás. A kérdésre adott válaszokban nyilván keverednek a vágyak és a realitás, mégis egészében elvileg kevésbé kötött az így kibontakozó szabadidős tevékenységstruktúra, mint az, amely a időmérleg vaskos tényeiből kiderül. Annál inkább érdemes tehát odafigyelnünk arra, hogy mennyire azonosul az két nem azzal, ami a valóságban is jellemi mindennapjaikat, "kedvenc" időtöltésként éli át azt, ami napi feladatként, vagy többé-kevésbé szabad választásként osztályrészül jut.

Megint megkísérelve a korábban már bemutatott kettéválasztást /hozzátéve az akkor is említett fenntartásokat, a választott tevékenységeket két csoportba sorolhatjuk aszerint, hogy elmozdulást, az otthonból való kilépést jelentenek-e, vagy pedig végzésük többé-kevésbé szükségszerűen a lakáshoz, az otthonhoz, a "szobához" köt-e.

1. TÁBLA

TEVÉKENYSÉGEK

A legvonzóbbnak ítélt tevékenységek a megkérdezettek %-ában

Az adott tevékenységet preferálóik közül azok %-anyaga, akiknél az adott tevékenység ténylegesen előfordul/az igények megvalósulása/

A megvalósulás a megkérdezettek %-ában

Szépirodalom olvasása	63	43	27
Tánczene hallgatása	38	45	17
Színház	28	46	13
Kirándulás	24	51	12
Páncolás	19	45	9
Mozit	16	47	8
TV-nézés	16	57	9
Sport	15	56	8
Séta	11	41	5
Tudományos könyvek olvasása	7	36	2

2. TÁBLA

Néhány tevékenységfajta aránya a szabad-
időben ~~még~~ végzett tevékenységek kö-
zött /a válaszolók %-ában/

TEVÉKENYSÉGEK	FÉRFIAK	NŐK
Olvasás ^x	26,0	53,6
Tanulás ^x	2,4	2,6
Szakmával kapcsolatos foglalkozás és tanul. ^x	3,1	0,4
Zenehallgatás ^x	35,2	6,3
Zenélés	6,0	1,0
Színház	2,3	7,4
Mozibajárás	17,5	18,0
TV-nézés, rádió ^x	13,2	17,0
Sportolás	33,4	6,2
Sportrendezvények látogatása	3,0	0,7
Kirándulás, séta	9,3	10,7
Szórakorzás, tánc	10,4	11,4
Társasági élet	3,9	1,0
Barkácsolás, ill. varrás, kézimunkázás ^x	5,6	20,8
Házimunka ^x	1,2	3,2
Családdal való együtt- lét, gyerekekkel való foglalkozás ^x	1,0	4,7
Pihenés, alvás ^x	6,0	7,2
=====		
Személyek száma:	1074	1118

A "x"-es tevékenységek az
otthonhoz, lakáshoz kötött
típusok.

Az otthonhoz kötött tevékenységek	63,7 %	115,8 %
a kimozdulást jelentők aránya	85,8 %	56,4 %

A csoportosításból kiderül, hogy a nők kedvenc időtöltései kétszer nagyobb sullyal otthonukhoz, kötik, mint kimozdítják őket, s a férfiaknál sokkal kiegyenlítettebb, noha előjelében fordított a kép: több gelle-
génél fogya olyan tevékenységet említettek, amely a
külvilághoz kapcsolja őket, s amely otthonuk keretein
kívül történik.

Végül lássuk munkajellegcsoportonként néhány össze vont
tevékenység-csoport arányát az összes említett motívum,
az összes kedvelt szabadidőtöltési forma %-ában.

/3. tábla/ /29. oldalon/

Az olvasás, tanulás /bár ez az összefoglaló tevékeny-
ségfajta, az irodalmi érdeklődéstől a politikai tájé-
kozódás igényéig át a szakmai műveltség kereteinek
tágításáig terjed/ itt is masszívan magas helyet fog-
lal el, bár rétegenként eltérő mértékben, s a férfiak
szabadidőtöltésében kevésbé előkelő helyezést kap,
mint a nőknél. A nőknél ez a dominánsan fontos mód-
ja a szabadidő kellemes eltöltésének, a férfiaknál
hasonlóan nagy szerephez jut a sport. Az "Összesen"
sorok arra mutatnak, hogy a férfiak szabadidős te-
vékenységei általában valamivel szélesebb skálán mo-
zognak, valamivel változatosabba, az egyes munka-
jelleg-csoportok vonatkozásában az itt felsoroltá
tevékenységek fogják át a nőknél az összes kedvelt
szabadidőtöltés 3/4-ét, a férfiaknál pedig ennél
valamivel kevesebbet, mintegy 2/3-nyi részét a mo-
tívumoknak. /A helyzet a nők "javára" csak betani-
tott munkásoknál és segédmunkásoknál tolódik el, s
a két nem szabadidőtöltéseinek változatossága a
mezőgazdasági fizikaiaknál kb. azonos mértékű/.
A "kimaradt" tevékenységek egy része az amatőr mű-
vészkedéssel és egyéb kulturális tevékenységekkel
második nagyobb csoportja az utazással, országjárással,
s végül - harmadik a munkajellegű "szabadidőtölté-
sekkel" /barkácsolás, ház körüli teendők, házimunka, stb./
kapcsolatos.

Bizonyos kedvelt tevékenység-csoportok az összes motívum %-ában - csoportonként

Tevékenység N Ö K	Átlag	Értelmis.	Középsz. szakemb.	Admin. dolg.	Szaktm.	Betantit. munkás	segéd- munkás	mezőgazd. fizikai
Olvasás, tanulás	30,6	39,8	35,6	36,7	30,4	24,1	21,7	24,5
Rádió	2,1	1,1	0,7	1,7	2,6	3,1	3,0	3,8
TV	7,1	4,5	8,2	7,0	6,7	5,3	9,9	9,4
kult. rend.	13,9	12,5	15,7	11,0	17,4	14,5	15,8	15,1
Társasélet	9,4	8,0	4,0	8,2	9,0	11,2	14,3	7,5
Séta, sport	9,2	12,5	10,2	10,5	10,1	8,8	4,4	7,5
ÖSSZESEN:	72,3	78,4	74,4	75,1	76,2	67,0	69,1	68,8
F É R F I A K								
Olvasás, tanulás	16,3	25,8	20,6	19,0	15,6	18,0	11,3	10,3
Rádió	1,3	1,8	1,3	-	0,7	-	1,1	6,5
TV	6,0	4,9	6,9	2,4	4,7	4,5	10,2	12,9
kult. rend.	11,1	7,4	7,5	4,8	9,6	10,0	15,6	17,4
Társasélet	9,4	4,3	7,5	4,8	9,1	14,5	10,5	9,7
Séta, sport	23,8	25,2	22,5	19,0	26,2	25,0	26,9	10,3
ÖSSZESEN:	67,9	69,4	66,3	50,0	56,9	72,0	75,6	67,1

Ezek együttesen - a férfiak választásaiban nagyobb sullyal szerepelnek, noha a "kimaradt" tevékenységek belső szerekezete a nőknél és a férfiaknál meglehetősen eltér.

A rétegek szabadidőtöltési szokásainak hasonlóságait, eltéréseit megint a már korábban alkalmazott rangmutatóval igyekszünk érzékeltetni.

Tevékenység	Férfiak	mely rétegek képviselik a két pólust - férfi
Olvasás-tanulás	15,5	ért.-mg.fiz.
Rádióhallgatás	6,5	mg.fiz. -ért., bet.m.
TV-nézés	10,5	meg.fiz.admin.
kulturális rendezvények látogatása	12,6	mg.fiz.- admin.
társasélet	10,2	bet.m. - ért.
séta, sport	16,6	segédm. - mg. fiz.
<u>Átlagos range:</u>	<u>12,0</u>	

Tevékenység	Nők	mely rétegek képviselik a két pólust - nők
Olvasás-tanulás	18,1	Ért.-segédm.
Rádióhallgatás	3,1	mg.fiz.középsz.
TV-nézés	5,4	segédm-ért.
kulturális rendezvények látogatása	4,8	segédm.-admin.
társasélet	10,3	segédm.-középsz.
séta, sport	8,1	ért.-segédm.
<u>Átlagos range:</u>	<u>9,4</u>	

A fiatalok körében tehát a férfiaknál -bár tevékenységcsoportonként eltérő mértékben - jobban determinálja szabadidőtöltési formáinak megválasztást a réteg-hovatartozás, mint a nőknél.

Igy is fogalmazhatunk, hogy a nők választásai szűkített körre korlátozódnak, /s ettől nem teljesen függetlenül/ szokásrendszerük is merevebb. A két szélső pólus - férfiaknál, nőknél egyaránt - majdnem kivétel nélkül mindig egy-egy szemlémi réteg illetve egy-egy fizikai foglalkozású csoport, ami más oldalával utal arra a korábban már említett jellegzetességre, hogy a munka- és életfeltételek, körülmények egész rendszere behatárolja - meghatározza a szabadidő eltöltésének módozatait is. A viszonylag nagy súlyú szabadidőtöltési formáknál az eltérések mértéke is a legerősebb, ami bár az adatokból még semmit sem tudunk, az olvasás, a sportolás vagy a társasélet jellegéről, tartalmáról, e tevékenységek folytatásának rétegenként nagyon különböző voltáról - már önmagában is utal arra, hogy a fiatalok körében még csak erős fenntartásokkal lehetnek az igények-szokások lényeges közeledéséről egységesebbé válásról beszélni, akár a két nemet, akár az egyes munkajellegcsoportokat tekintjük.

Néhány elemzési javaslat

Befejezésül szeretném néhány olyan javaslatot felvetni az időmérlegek elemzésével kapcsolatosan, amely talán hozzásegít bennünket ahhoz, hogy a nagy társadalmi átlagokon túl bizonyos finomabb szerekezeteket, a változások - eltérések mikéntjét és mértékét mutathassuk ki, s ezáltal az időmérleg leíró jellegét az életmódkutatások elemző típusaihoz közelítsük, továbbá, hogy módot keressünk finomabb tipológiák kidolgozásához - amire, véleményem szerint a nap-felvételek "nyersanyagai" sok, eddig ki nem használt alkalmat kínálnak.

A javaslatokhoz azt az időmérleg-felvételi típust veszem alapul, amellyel 1973. végéig az MTA Szociológiai Kutató Intézetében 650 szakmunkástanuló pihenő- és hétköznapjaikról szereztünk információkat.

Az időmérleg-lapokon a tevékenységekről, az egyes tevékenységek időpontjáról, a helyszínekről, a jelenlévő személyekről és a közben másodlagosan folytatott cselekvésekről kérdeztünk.

Az időmérlegek lehetőséget nyújtanak arra, hogy - kellően finom, részletezett kódolás mellett - típusokat bontsunk ki belőlük a nagy változatosság dimenziója mentén.

A változatosság több értelmében vehető.

Legkézenfekvőbb a tevékenységek egymás-követésétől kibontakozó struktúrák vizsgálata:

- a./ mi mit követ, azaz a kötött feladatjellegű tevékenységeket, megszakítják-e, vagy sem /szabadabb, lazító, az egyén által választott tevékenységek. Ebben az vonatkozásban szinte skálaszerűen követik egymást az egyes típusok.
- b./ hány fajta tevékenységet /s milyen időtartamokkal/ végeznek az emberek.
- c./ Egy-egy tevékenység hányszor /s milyen időbeli megszakításokkal/ tér vissza egy-egy nap történéseiben /itt persze fontos különbségeket takar már az is, hogy munka-tevékenységekről, játékról, vagy baráti együttlétről van-e szó/
- d./ Egyetlen tevékenységtípus közben hányféle másodlagos, mellék-tevékenységet végzünk /s melyek ezek/
- e./ Hányszor és hogyan változik egy-egy tevékenység kapcsolat-rendszere, vagy színhelye.
- f./ Milyen sullyal /időbeli sullyal/ szerepelnek a napban a munkahelyi, a családi, ill. a baráti kartárs- kapcsolatok, s milyen sullyal szerepelnek ezek a munkán kívüli, viszonylag szabadabb napokban.

Más oldalról közelítjük a változatosságukban elkülönülő nap-típusokat, ha a tevékenységek színhelyeinek vagy kapcsolatrendszerének belső arányait vizsgáljuk, pl. aszerint, hogy

- a./ Mekkora súllyal szerepelnek a kötött színhelyű tevékenységek, s mekkorával a viszonylag szabadon választottak /ez kicsit eltér ^{ahol, ahol} maguknak a tevékenységektől ^{han, mellesz} a kötöttségek mértéke ^{széles} összetételétől, mert "feladatokat" is lehet végezni "szokatlan", maguk választotta keretek között, és fordítva/
- b./ A kapcsolatok vonatkozásában ~~is~~ felvezhető a "kötelező" és "szabadon választott" viszonylatok egymáshoz való aránya /bár az elkülönítés má a kódolás során is itt okozta a legtöbb problémát/

S végül: a változatosság mérésére, típus-alkotásra kidolgozható néhány szóródás-mutató:

Tekintsünk el az alvás, személyi ellátás kötött idejű kategóriáitól s a fennmaradó időre vetítve tekintsük a tevékenységek átlagos időtartamát /a fennmaradó idő és az ebben előforduló tevékenységek számának hányadosa/. Érdekesnek ígérkezik az így kapott átlagnál rövidebb időtartamu tevékenységek elemzése, hiszen - ha nem is tökéletes a megfelelés - a rövid ideig, sok más megszakítással végzett házimunka is jelenthet kikapcsolódást, és a rövid ideig végzett tevékenységek száma mindenképpen elárul valamint a nap változatosságáról, ellentétpárja pedig az egyhanguságról /s arról is, hogy ez miből tevődik össze/

/Persze itt problémát jelenthet, hogy az időmérlegek nem egyforma részletességgel készültek, vannak köztük aprólékosak és elnagyoltak egyaránt, de az ebből fakadó nehézségek előzetes "szétválogatással" csoportképzéssel többé-kevésbé kiküszöbölhetőek/. Ilyen típusu mutatók és elosztások nem csak magukra a tevékenységekre, hanem a kapcsolatokra és helyszínekre is kidolgozhatóak.